

Ірина Сіра,

викладач кафедри цивільного і господарського права
Чернігівського державного інституту економіки і управління

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ МАЙНА АТОМНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ СТАНЦІЙ УКРАЇНИ

У статті досліджуються питання правового режиму майна атомних електричних станцій України як відокремлених підрозділів державного підприємства «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» (далі – ДП НАЕК «Енергоатом») та його особливості.

Ключові слова: правовий режим майна, атомні електростанції, відокремлені підрозділи, ДП НАЕК «Енергоатом», Статут ДП НАЕК «Енергоатом», Положення атомних електростанцій.

Господарська діяльність підприємств як суб'єктів господарювання, перш за все, пов'язана з правовим режимом їх майна, що використовується в процесі цієї діяльності. Залежно від правових засад володіння майном при здійсненні господарської діяльності визначається правовий режим майна підприємств, який безпосередньо впливає на правовий статус останніх.

Розвиток суб'єктів господарювання на певному етапі передбачає відокремлення внутрішніх підрозділів і розподіл між ними функцій виробничого характеру для ефективного господарювання суб'єкта в цілому. Кожен підрозділ при цьому не тільки володіє організаційною автономією (господарськими функціями), а й наділяється майном для реалізації покладених на нього завдань.

Особливе становище притаманне відокремленим підрозділам, філіям, представництвам господарських організацій із статусом юридичної особи як суб'єктам внутрішньогосподарських відносин. Ця категорія суб'єктів відіграє особливу роль у діяльності господарської організації, до структури якої належить, виконуючи частину її функцій в іншій місцевості.

Відокремлений підрозділ (філія, представництво, структурна одиниця) господарської організації (далі – ВП) – це суб'єкт внутрішньогосподарських відносин без прав юридичної особи, що створюється за рішенням організації, до структури якої входить, і діє в межах повноважень, закріплених у положенні, затвердженому організацією-засновником. Відокремлені підрозділи наділяються частиною майна господарських організацій, здійснюючи щодо цього майна право оперативного використання чи інше речове право, передбачене законом.

Метою цієї статті є визначення правового режиму майна атомних електричних станцій України як відокремлених підрозділів ДП НАЕК «Енергоатом» та його особливостей.

Сутність державних підприємств, їх правову природу в різні роки досліджували такі науковці як С. Братусь, А. Венедиктов, О. Іоффе, С. Корнеєв, Ю. Толстой, І. Єршова, О. Макокін, М. Ісаков та ін. Вони провели важливі дослідження у сфері організаційних, майнових засад діяльності державних підприємств, їх правосуб'єктності. Проблемам правового регулювання участі відокремлених підрозділів підприємств у господарському обігу присвячені праці А. Бобкової, О. Віхрова, С. Грудницької, Г. Пронської, І. Щербак та ін. І. Щербак уперше визначене поняття відокремленого підрозділу підприємства як організаційно та майново відокремленої структурної одиниці підприємства, що бере участь у господарських відносинах у межах закріпленої за нею в законі й установчих документах компетенції.

В юридичній енциклопедії зазначається: «правовой режим – нормативно установленные правила в отношении определенного предмета отношений или ситуации, которых должны придерживаться участники отношений по поводу этого предмета (объекта или определенной ситуации)». В отличие от правового статуса, который касается правовой характеристики субъекта правоотношений, правовой режим дает определение юридической природы предмета отношений и содержит требования и принципы поведения субъектов в определенной ситуации» [1, с. 812].

Під правовим режимом майна суб'єкта господарювання у вітчизняній науці господарського права розуміють встановлений

правовими способами порядок і умови набуття (привласнення) майна, здійснення суб'єктами права повноважень володіння, користування та розпорядження ним, реалізацію функцій управління майном, а також його правову охорону [2, с. 46].

Слід зазначити, що серед структурних елементів правового режиму майна особливу важливість для характеристики ступеня майнової самостійності відокремлених підрозділів мають [3, с. 417–418]:

- правоздатність відокремленого підрозділу в майнових відносинах;
- функції та компетенція керівника відокремленого підрозділу по відношенню до управління майном і його ефективного використання з метою забезпечення діяльності відокремленого підрозділу підприємства;
- порядок і умови розподілу прибутку (доходу), отриманого в результаті здійснення господарської діяльності відокремленим підрозділом підприємства;
- правова охорона майна, виділеного відокремленому підрозділу підприємства.

В. Щербина вважає, що під правовим режимом майна суб'єктів господарювання в теорії господарського права розуміють встановлені правовими нормами:

- структуру цього майна;
- порядок його придбання (формування), використання та вибуття;
- порядок звернення на нього стягнення кредиторів.

Основою правового режиму майна суб'єктів господарювання, на якій базується їх господарська діяльність, відповідно до ч. 1 ст. 133 Господарського кодексу (далі – ГК) України є право власності, а також речові права осіб, які не є власниками, – право господарського відання та право оперативного управління. Зміст кожного з цих прав розкривають подальші статті ГК України [4, с. 186].

Згідно із ст. 139 ГК України, майном є сукупність речей та інших цінностей (у тому числі нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Зазначимо, що законодавство України фрагментарно регулює організаційне оформлення підрозділів суб'єктів господарювання. Порядок наділення майном підрозділів суб'єкта господарювання та правовий режим такого майна взагалі не врегульований. Винятком був період з 01.01.2004 р. по 02.04.2005 р., коли статті 55, 133 та 138 ГК України закріплювали основні характеристики майнових відносин між суб'єктами господарювання й їх структурними одиницями. Для позначення такого режи-

му правовідносин використовувався термін «оперативне використання» [5, с. 219].

Незважаючи на скасування положень закону, правовий режим майна підрозділів був і залишається актуальним та важливим питанням для організації господарювання, передусім для підрозділів, територіально віддалених від головних органів суб'єкта господарювання. Такими (територіально віддаленими) є й атомні електростанції України.

Всі атомні електричні станції України як майнові комплекси закріплені за однією юридичною особою – державним підприємством «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом». Це підприємство створене постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.1996 р. № 1268, відповідно до якої воно здійснює свою діяльність у формі державного підприємства, а всі атомні станції України (Запорізька, Рівненська, Хмельницька та Південно-Українська), низка постачальницьких підприємств входять до його складу на правах відокремлених підрозділів. Як зазначається в Статуті ДП НАЕК «Енергоатом» від 27.07.2005 р. № 349, основною метою діяльності цього підприємства є виробництво електроенергії, безпечна експлуатація атомних електростанцій, поліпшення енергопостачання народного господарства, населення, підвищення ефективності роботи атомних електростанцій, а також, у межах своєї компетенції, забезпечення постійної готовності України до швидких ефективних дій у разі виникнення аварій на підприємствах атомної енергетики, радіаційних аварій у промисловості (п. 2.1 ст. 2 Статуту). Атомні станції України як відокремлені підрозділи ДП НАЕК «Енергоатом» діють на підставі Положення, затвердженого цією організацією; можуть наділятися окремими правами юридичної особи, які визначаються Положеннями про відокремлені підрозділи, але вони не є юридичними особами. Положення про відокремлені підрозділи атомних станцій є локальними нормативними актами, які визначають їх правовий статус, місце в організації та відносинах з іншими структурними підрозділами, внутрішню організаційну структуру, вимоги до керівника відокремленого підрозділу, порядок заміщення керівника під час його відсутності, нормативні та локальні документи, що регулюють роботу підрозділу.

ДП НАЕК «Енергоатом» уповноважує кожного керівника атомних електричних станцій (генеральних директорів відокремлених підрозділів на підставі довіреності) здійснювати від імені ДП НАЕК «Енергоатом» повноваження, передбачені Положеннями про відокремлені підрозділи (атомні станції): управляти відокремленим підрозділом і структурними підрозділами атомних електростан-

цій; відкривати та закривати банківські рахунки відокремленого підрозділу від імені ДП НАЕК «Енергоатом», проводити розрахунки з правом підпису на платіжних документах, призначати своїми наказами (розпорядженнями) посадових осіб, які мають право підпису на платіжних банківських документах, засвідчувати їх підписи; представляти інтереси ДП НАЕК «Енергоатом» у державних, правоохоронних органах, підприємствах, установах, організаціях, судах з питань, що пов'язані з діяльністю ВП атомних станцій і структурних підрозділів, які входять до сфери його управління, інші повноваження.

Відокремлений підрозділ як частина підприємства є тією чи іншою мірою відокремленим від інших його частин в силу самого факту поділу підприємства на окремі частини – відокремлені підрозділи. Майно, яким наділяється відокремлений підрозділ підприємства, фактично відокремлюється від іншого майна підприємства й інших його підрозділів. Отже, відокремлення майна підрозділів підприємства як економічне явище існує. Не зникло воно і як правове явище.

Органи управління підприємством, до компетенції яких відноситься прийняття рішення про створення відокремленого підрозділу, визначають і склад його майна, після чого складається акт передачі майна, що підписується керівником відокремленого підрозділу та керівництвом (органом управління) підприємства. Вищим органом управління ДП НАЕК «Енергоатом» є Правління. До компетенції Правління належить прийняття рішень про створення, реорганізацію та ліквідацію відокремлених підрозділів. Керівник атомної електростанції (в особі генерального директора) зобов'язаний вживати заходи щодо збереження цього майна, що неможливо без наділення його певними майновими правами.

Діяльність відокремленого підрозділу є складовою виробничого процесу всього суб'єкта господарювання. Атомні станції як відокремлені підрозділи здійснюють свою діяльність на підставі чинного законодавства України та користуються правами, які надані їм Статутом державного підприємства НАЕК «Енергоатом», Положеннями про відокремлені підрозділи кожної атомної станції й іншими організаційно-розпорядчими документами Компанії.

Майно відокремлених підрозділів може виділятися на окремий баланс, чим відокремлюється його облік. Підприємство самостійно приймає рішення як про виділення майна відокремленого підрозділу на окремий баланс і ведення окремого від підприємства обліку, так і про включення цього майна в баланс підприємства і ведення підприємством облі-

ку діяльності свого відокремленого підрозділу. Прийняття рішення залежить від ступеня майнової відокремленості таких підрозділів, обсягу фінансових операцій, здійснюваних відокремленим підрозділом підприємства, ступеня його територіальної відокремленості, функціонального критерію тощо. За наявності окремого балансу та веденні власного обліку відокремлені підрозділи підприємства можуть вступати в правовідносини з податковими органами, Пенсійним фондом, банківськими установами тощо [6, с. 33–37].

Атомні електричні станції як відокремлені підрозділи мають свій баланс, поточні, депозитні й інші банківські рахунки в установах банків, печатку та кутовий штамп із своїм найменуванням і найменуванням Компанії. Відповідно до ст. 64 ГК України вирішення питань про відкриття банківських рахунків відокремленого підрозділу підприємства належить власнику (або уповноваженому органу) підприємства. Таким чином, незважаючи на певну залежність від головного органу, ДП НАЕК «Енергоатом», майно атомних станцій здатне мати певну автономію, забезпечуючи здійснення частини функцій суб'єкта господарювання.

Незважаючи на те, що право оперативного використання як вид майнового права виключено із ГК України, майнові права відокремлених підрозділів підприємств від цього не зникли.

Доки оперативне використання остаточно не затверджене як самостійний інститут законодавства, його зміст визначається майже виключно правозастосовною практикою, заснованою на принципі диспозитивності та господарської автономії в локальній правотворчості. Межі використання майна на практиці визначаються локальним актом господарюючого суб'єкта, а іноді не оформляються письмово взагалі. Єдиним підтвердженням передачі майна буде внутрішня інвентаризація, та, за наявності, докази передачі під матеріальну відповідальність відповідної посадової особи. Зрозуміло також, що суб'єкт господарювання, який передає майно, не може передати більші повноваження, ніж він має сам.

Як і при створенні суб'єкта господарювання, наділення майном підрозділу є другорядним процесом, можливим лише після організаційного відокремлення. Отже, відокремлений підрозділ у майновому й організаційному відношенні залежить від юридичної особи, до структури якої він входить і за рішенням якої створюється.

Висновки

Правовий режим майна суб'єкта господарювання – це встановлені нормативними ак-

тами правила, можливі межі «панування» господарюючого суб'єкта над належним йому майном. Найбільш широкі можливості відносно цього суб'єкта господарської діяльності надає право власності, більш вузькі – право господарського відання та право оперативного управління.

Незважаючи на те, що право оперативного використання як вид майнового права включено з ГК України, майнові права атомних електричних станцій як відокремлених підрозділів НАЕК «Енергоатом» не зникли, а також його теоретичне визначення залишається актуальним для практичного використання. Перелік майнових прав, який передбачений ГК України, на даний час не містить прав відокремленого підрозділу на майно, що використовується ним у своїй господарській діяльності.

Можна виділити такі особливості, характерні для атомних електричних станцій як відокремлених підрозділів:

атомні станції не можуть здійснювати всі повноваження власника, оскільки не можуть розпоряджатися майном підприємства. Розпоряджатися цим майном може керівник відокремленого підрозділу за умови наявності в нього відповідних повноважень і тільки від імені підприємства;

In the article the questions of the legal mode of property of the atomic electric stations of Ukraine are probed as the separated subsections of state enterprise the «National nuclear energy generating company «Energoatom» (SE NNEGC «Energoatom») and his features.

В статье исследуются вопросы правового режима имущества атомных электрических станций Украины как обособленных подразделений государственного предприятия «Национальная атомная энергогенерирующая компания «Энергоатом» (ГП НАЭК «Энергоатом») и его особенности.

атомні станції України володіють майновим правом на майно, яке належить на більш широкому за обсягом майновому праву ДП НАЕК «Енергоатом».

Перспективи подальших розвідок у питанні, що розглядається, вбачаються в закріпленні у нормативних актах порядку наділення майном відокремлених підрозділів суб'єкта господарювання та врегулюванні правового режиму такого майна.

Література

1. *Юридическая энциклопедия*. – М., 2001. – 1272 с.
2. *Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств* / В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, М. І. Тітов та ін.; За ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Х., 2000. – 288 с.
3. *Хозяйственное право* / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, В. В. Хахулин и др.; Под ред. В. К. Мамутова. – К., 2002. – 912 с.
4. *Господарське право*. – К., 2007. – 656 с.
5. *Господарське право* / О. П. Подцерковний, О. О. Кваспілька, А. В. Смітюх та ін.; За ред. О. П. Подцерковного. – Х., 2010. – 640 с.
6. *Щербак І. А.* Правовий режим майна відокремлених підрозділів господарських організацій // *Правничий часопис Донецького університету*. – 2005. – № 1. – С. 33–37.